

Върху проблема за двете понятия за правна норма

Рагослав Оведенски*

Резюме: Настоящата статия разглежда проблема за двете понятия за правна норма. На пръв прочит подобен проблем изглежда не съвсем значителен. Колизия на доктрини. Но според нас подобен проблем има водещо теоретично и практическо значение. Същият следва да бъде ориентир и коректив на теориите на правото и на заетите с една или друга догматична правна дисциплина. Проблемът има значителен примат върху представата за правото и неговото разбиране и прилагане. За пълноценната работа с неговите понятия.

Ключови думи: право, правни институти, правни норми, Чисто учение за правото.

JEL: K0.

Целта на този текст е да представи и да постави на дневен ред **проблема за двете понятия за правна норма.**

Задачите, които ще реализират поставената цел, са:

- да бъде представено понятието за правна норма на традиционната правна наука;
- да бъде представено понятието за правна норма на Чистото учение за правото.

Основното твърдение е, че понятието за правна норма на Чистото учение за правото е завършеното понятие за правна норма изобщо, което утвърждава индивидуализма в правото. **Понятието на правната наука.**

Проблемът е стар и се свежда до **индивидуализма на договора.**

Карбоние казва, че „всъщност намерението е било да се укрепят позициите за отпор срещу индивидуализма на договора“ (Карбоние, 1999, с. 39). Така *бракът* и *предприемачеството* „...биват анализирани като институции“ (Карбоние, 1999, с. 39), но също, например, *неоснователното обогатяване* и т.н.

По този повод Ж. Бержел казва, че „... индивидуализмът и колективизмът биват противопоставяни винаги, при това твърде разгорещено. Индивидуализмът е основан върху философското учение, което утвърждава чистата реалност на индивидите независимо от родове и видове. Той се изразява чрез теориите, които виждат в индивида същностната ценност в политически, икономически и морален план и се обявява за развитието на правата и отговорностите на индивида. Колективизмът, обратното, се свързва с доктрината и обществения режим, основани върху колективната собственост на средствата за производство и върху

* Рагослав Оведенски е заочен докторант по „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“ в катедра „Публичноправни науки“ на УНСС.

властта на държавата“ (Бержел, 1993, с. 37-38). Ние споделяме позицията, отстояваща **индивидуализма**. Особено споделяме положенията за моралното развитие и израстване на отделния индивид, превръщането в личност, посредством предоставените права и отговорност.

В нашия анализ ще се ограничим с една критична дискусия до чисто правните аспекти чрез обследване на понятията за **правна норма** и съвсем косвено понятието за **правен институт**, доколкото то се формулира посредством понятието за правна норма на традиционната правна наука.

Днес, казва Карбоние (1999), се очертава едно друго доктринно течение. Правото не урежда, правото *регулира* конфликтите. Според него гумата *регулира* е по-слаба, не толкова принудителна. На *санкцията*, продължава той, не се гледа като на елемент от основно значение. Правната норма се превръща в обикновен модел. Подобен възглед за правната норма в нашата правна доктрина споделя Д. Радев (2008а), въпреки манифестираната позиция, че споделя възгледите на Чистото учение за правото, на правния нормативизъм. Подобна позиция отнема много от същността на правото. Но и от понятието за правна норма на Чистото учение за правото. Ние не споделяме това положение, което свежда правната норма до един регулатор. **За нас санкцията в правото има водещо значение.**

За да проследим генезиса на всяко от *понятията за правна норма* е необходимо да представим **позицията на традиционната правна наука** за правните феномени и разбира се **позицията на Чистото учение за правото**. Така ще може да видим къде е несъвместимостта и

къде се пропуква правната сигурност на традиционната правна наука.

Нека разложим всичко казано по-горе още и задълбочим анализа, като по-обстойно разгледаме правните феномени.

Относно правните феномени. *Правните феномени*, казва Карбоние, „...са многобройни и разнообразни“ (Карбоние, 1999, с. 23). Но, за да получим една първа *представа за правото* е достатъчно да бъдат разгледани два от тях. За Карбоние това са правното правило и съдебното решение (Карбоние, 1999, с. 23). Защото те обуславят всички останали. Тази представа принадлежи преди всичко на *традиционната правна наука*, тя е позитивистично обусловена.

Правното правило е едно правило за човешко поведение.

Според Карбоние, „обществото може да ни принуди да спазваме чрез повече или по-малко силен външен натиск“ (Карбоние, 1999, с. 23) *правните правила*. „Правните правила (наречани правни норми в един по-висок или по-изтънчен езиков стил) не съществуват разпръснати: те се групират в правни институции“ (Карбоние, 1999, с. 24), пояснява Карбоние. Не споделяме положението, което характеризира понятието за правна норма единствено като израз на по-висок стил на езика. Преди да разгледаме *правните институции* и да съпоставим с *представата на Чистото учение за правото*, нека изясним някои моменти.

Проф. Ташев казва, че „изразите „*правна норма*“ и „*общо правило за поведение*“ са по принцип синоними“ (Ташев, 2010, с. 152). Не приемаме това твърдение, то е едно положение на *правния позитивизъм*, но то не изчерпва видовете правни норми, то означава само *една степен от правния порядък в представата*

на *Чистото учение за правото*. Според проф. Ташев изразът „*общо правило за поведение*“ насочва към човешко поведение като обект на бъдещо регулиране. Акцентът в израза, според него, е върху *правилността на поведението*, а не върху това, че то е „предписано“ (Ташев, 2010). Проф. Ташев посочва, че едновременно с изразите „*правна норма*“ и „*общо правило за поведение*“ в позитивното право и в правната доктрина и практика се употребяват и термините „*разпоредба*“ и „*правно предписание*“ (Ташев, 2010). Тези термини изразяват *подобни явления*.

Разпоредбата е „...смислово и логически завършена част от текста на нормативния акт“ (Ташев, 2010, с. 152). *Разпоредбата* „...представлява съждение, от което бива конституирана правната норма“ (Ташев, 2010, с. 153). Разпоредбата, продължава своя анализ проф. Ташев, има правен характер, тя съдържа смисъл, който е правен, а не само езиков. Разпоредбата (както показва нейното име) определя еднозначно (разпореджда) конкретно бъдещо поведение на субектите на правото. От текста на две или повече разпоредби се конституираща правна норма. Разпоредбата е част от текста на закона, а правната норма – част от системата на правото (Ташев, 2010). Тези положения дават предимство на понятието закон пред понятието правна норма. Извеждат значението на текста на първо място, а отреждат на понятието второстепенно място. Не могат да бъдат споделени.

Другият термин – **правно предписание**, е доктринален термин (подробно Бержел, 1993, с. 46 и сл.). Проф. Ташев казва, че този термин не е достатъчно утвърден в българския правен език (Ташев, 2010, с. 153). Приемаме това твърдение.

Според него правното предписание „...означава всички правила за поведение, които имат правен характер, притежават (потенциално) правна санкция“ (Ташев, 2010, с. 153). Споделяме определението и особено последната част – **потенциално правна санкция**. Особеност на термина правно предписание е „...че акцентира върху задължителността за изпълнение на поведението“ (Ташев, 2010, с. 153). Не просто регулиране. *Предписание*, казва проф. Ташев, „...означава, че правилото е създадено по пътя на заповедта и външен субект нарежда на адресата да извърши определени действия (без значение дали те са полезни или необходими в конкретната ситуация)“ (Ташев, 2010, с. 153). Така, казва и Ж. Бержел, „всяко юридическо предписание се характеризира с една заповед и една санкция“ (Бержел, 1993, с. 46). *Правното предписание е правило за поведение* „...наложено в обществените отношения за създаване на ред в обществото“ (Бержел, 1993, с. 46). Проф. Д. Милкова казва, че „...при създаването на нормативните юридически актове различните правни предписания трябва така да се обвържат, т.е. да се намери онази точна мяра на връзките, взаимодействие и взаимопроникването между тях, така че в крайна сметка те да могат да бъдат изградени и като логически правни норми“ (Милкова, 2002, с. 90). Отново влиянието на традиционната правна наука, отдаваща силно значение на текста. Не на понятието. Това са положения, които утвърждават догматиката.

Ако вземем едно, каквото и да е правно предписание и го разложим до неговите конститутивни елементи ще видим, че то се състои първо в предписване или забраняване на определено поведение, като създава *задължения* (юридически)

(по въпроса за юридическите задължения вж. подробно Чернева, Б. Юридическо задължение. С.: Сиби, 2019). Ж. Бержел пояснява, че „съдържанието на това поведение може да варира до безкрай“ (Бержел, 1993, с. 46). Тук той извежда и следното разграничаване на **позитивни** и **негативни порядъци** с оглед на съдържанието на правните предписания. Той казва, че „схематично можем да разграничим *позитивни порядъци*, чрез които правото налага или овластява някои определени действия... или ...задължава да се търпи определено поведение или действията на определени права и негативни порядъци, които се състоят в забрани“ (Бержел, 1993, с. 46). **Вторият** конститутивен елемент на юридическите предписания е **санкцията**. **Санкцията е неизменен елемент на всяко юридическо задължение** (подробно за санкцията вж. Бойчев, 2003).

Правните предписания биват два вида общи/нормативни и индивидуални правни предписания (Ташев, 2010, с. 153). От *логическа позиция правното предписание*, пояснява проф. Р. Ташев, е „...просто – то обхваща единствено предписанието за извършване на определени действия. За разлика от правната норма представлява логическо единство от два елемента: нормативно предписание и фактическите условия за неговото прилагане“ (Ташев, 2010, с. 153). Подобна позиция, характерна за представителите на традиционната правна наука, не може да бъде споделена. Отново чрез нея се утвърждава правната догматика и силната изява на властта на държавата. Индивидуалният елемент е ограничен до прилагане на закона.

Предписанията за външно поведение, „...предложени на субекта, трябва да приемат определени форми (наречени формални източници на правните правила),

за да могат да му бъдат наложени погнатиска на обществената принуда, или с други думи, за да приемат задължителния характер, присъщ на правното правило“ (Карбоние 1999, с. 25). Според Карбоние могат да бъдат разграничени два източника – законите и обичаите.

Понятие за правна норма според традиционната правна наука. За да обобщим всичко казано, ще започнем с дефиницията на проф. Ташев за правната норма, която според нас най-добре улавя целия анализ до този момент.

Проф. Р. Ташев казва, че **правната норма** е „...*вид социална норма – общо абстрактно и условно правило за поведение, което притежава логическо единство, съдържа се в признат за правната система източник, поради което притежава юридическа сила и действие, а изпълнението ѝ е осигурено чрез прилагането на правна санкция*“ (Ташев, 2010, с. 153-154). Ние не споделяме това определение за правна норма, но то ни е необходимо за анализа и обосновката на нашите твърдения.

Нека маркираме основните моменти в тази дефиниция на проф. Ташев. Правните норми според него са вид социални норми. Подобна позиция утвърждава доктрината и общественения режим, основани върху колективната собственост на средствата за производство и върху властта на държавата, за които стана въпрос в началото. Основната характеристика на правната норма, както и по-горе стана на въпрос, е тази, че тя „...представлява правило за поведение“ (Ташев, 2010, с. 156). Правните норми имат **общ характер** (Милкова, 2003, с. 133) – няма индивидуализация по повод на техните адресати. Според проф. Д. Милкова „това е една от най-важните характеристики на континенталната правна система,

която свързва регулиращата енергия на правото преди всичко с концепцията за общия характер на правните норми, които се конституират и функционират като най-важните звена и механизми на правното регулиране“ (Милкова, 2003, с. 133). **Абстрактността на правните норми се предпоставя в отсъствието на обстоятелства – по място, време, предмет.** *Правните норми са условни правила за поведение.* Правната норма, казва проф. Ташев и това е последният момент от неговата дефиниция, „...трябва да се съдържа в **признат за правната система източник**“ (Ташев, 2010, с. 158). Отново понятието за закон има първостепенно значение. Понятието за правна норма не е водещо тук. Нека отбележим тук следното твърдение на В. Бузов, че „...нормите се различават от останалите директиви по това, че са постановени от компетентен авторитет“ (Бузов, 2006, с. 25), а проф. Ташев допълва, че „...за правните норми записването в утвърдени източници представлява доказателство за това, че са постановени от компетентен авторитет“ (Ташев, 2010, с. 158). Този компетентен авторитет е законодателят. Отново колективният момент, утвърждаващ държавната власт.

Тук трябва да направим следното важно уточнение и разграничаване на понятията правна норма и закон. Според Ж. Карбоние „законът е норма“ (Карбоние, 1999, с. 25). Не споделяме това твърдение.

Законът. Проф. Т. Колев казва, че ако „...формалната определеност на правото разкрива как битува правото, как то се проявява пред всички нас, то институционалният му характер отговаря на въпроса кой притежава правотворческата

компетентност да го „извае“ (Колев, 2015, с. 88). Кой наистина притежава подобна власт? Според представителите на традиционната правна наука – законодателят. Колективизъм – утвърждаване на законодателната власт, някак поставянето ѝ над другите в един смисъл.

Институционализирането на правото чрез писан закон е „плод на желанието на хората да предугаждат разнообразните случаи и да излязат извън обхвата на произволната интерпретация“ (Колев, 2015, с. 88). Тук проф. Колев прави следното сравнение: „то сякаш намира научна подкрепа в твърдението за „фактичката неизменчивост на човешката природа“ (Джон Дюи), като по този начин придават на правото така желаните от всички предвидимост, стабилност и защитеност от произвол – или по друг начин казано: консерватизъм“ (Колев, 2015, с. 88). **Предвидимост, стабилност, защитеност от произвол – все положения, утвърждаващи илюзията на правната сигурност.** *Формалната определеност на правото*, казва проф. Колев, „...обективира неговото нормативно битие, като му придава прагматичен и утилитарен смисъл, защото има за цел да улесни реализирането на обществените отношения и връзки, като им осигурява стабилност“ (Колев, 2015, с. 80). Всъщност **нормативното битие – правните норми – първични и вторични**, а не правната норма единствено – предзадава формата, респективно акта, чрез който се проявява по-году стоящата правна норма, а не акта, т.е. не обратното положение. Тук не може да не приведем мисълта на Рудолф Йеринг – „формата е заклетият враг на произвола, сестра близначка на свободата...“ (Jhering, 1858, S. 497). Според проф. Д. Милкова *формалната*

определеност е „...важен способ за осигуряване на пределна яснота и максимална определеност на правното съдържание“ (Милкова, 2002, с. 33). Отново положения на традиционната правна наука, които отдават първостепенно значение на закона.

Аналогията с природния закон е повече от ясна. Но дали е така и със законите на обществото. И дали законите на природата са закони на природата или те са по-скоро едни закони на разума или едни закони за разума, отвъд които той не може да проникне. И дали природата е така *статична*, колкото ни се струва или по-точно колкото ни се иска. Да, законите ѝ са неизменни. Но тя е в постоянно движение. Волята е винаги в противоборство със самата себе си, във всяко едно явление като нейна обективация. Ще спрем това разсъждение тук, защото иначе трябва да навлезем в една особено тъмна страна на естественото право, за която не се говори, всъщност трансцендентните въпроси не се разглеждат от Чистото учение за правото. Според Хайек „законът възниква от необходимостта да се установят организационни правила“ (Колев, 2015, с. 88), а впоследствие, допълва проф. Колев „...той се превръща в акт, който се изработва, прави или дава от овластен правотворчески орган“ (Колев, 2015, с. 88). Именно тук е моментът, в който предписанията „...вече притежават своя източник, чийто автор е известен“ (Колев, 2015, с. 88). Понятията организационни правила, предписания имат водещо значение. Единствено достояние на овластен правотворчески орган. Но разбира се и понятието източник на правото.

Когато правната норма се създава чрез специални актове на публичната

власт, казва Ж. Бержел, „...предназначени да я утвърдят, да я формулират, да я разгласят и да я наложат, то тя е резултат на един начин на формиране на правото наречен формален“ (Бержел, 1993, с. 70). Произлизайки от официални източници – закон или юриспруденция, продължава Бержел своя анализ, „...правото се налага на гражданите едновременно по авторитарен и централизиран начин“ (Бержел, 1993, с. 70). Законът, казва Бержел, който е „...изрично формулиран, съдържа една сигурност, каквато обичаят не може да постигне“ (Бержел, 1993, с. 70). Цялото право се изчерпва с понятието закон, от което се извеждат другите понятия, в това число и понятието за правна норма.

Законът, пояснява Ж. Карбоние, „...произхожда от волята на държавата“ (Карбоние, 1999, с. 26). Законът представлява волеизявление, законът е „...проява на една осъзната и разумна воля“ (Карбоние, 1999, с. 26). Тук е съществената разлика *differentia specifica* между *закон* и *обичая*, който е инстинктивен, а не волеви (Карбоние 1999).

Ако законът представлява волеизявление на нечия воля, Карбоние казва, че „...от това би трябвало да произтича една последица, свързана с неговото тълкуване“ (Карбоние, 1999, с. 26). Нека обърнем внимание на това положение, то е важно при изясняването на понятията за правна норма, защото ще разкрие природата на акта на създаване на по-ниската степен, нещо, за което представителите на традиционната правна наука не говорят. Нарочно не казваме по-долу стоящата норма. Това действие е свързано с друго явление – съдебното решение. Тълкуването на закона, продължава Карбоние, от гледна точка на намерението на законодателя е било обичайна практика през

XIX век и по-конкретно в гражданското право: съществува цяла една юридическа школа, наречена „школа на екзегезата“, приела за свой метод търсенето на намерението на законодателя“ (Карбоние, 1999, с. 26-27). Съвсем естествено е, когато имаме едно явление да искаме да познаем това явление. Доколко подобно познание е научно познание не се наемаме да отговорим. То единствено е утвърждаване на догматиката посредством аргументите **pro et contra**.

Догмата на правото, казва проф. Н. Неновски, са „...догматичните знания за правото със съответните правно-практически умения – правна догматика“ (Неновски, 2002, с. 245-248).

Правният анализ, казва проф. Н. Неновски, „... (буквален, логически и пр.) като догматичен анализ се вижда в изясняването, тълкуването, систематизирането на правните норми (като разпоредби, предписания) и на правните актове или техни елементи...; ...с този анализ се постигат технико-юридическото съдържание и технико-юридическите особености с цел да бъдат те изпълнени, използвани, приложени, преодоляват се противоречията между източниците на правото“ (Неновски, 2002, с. 245-248). Догматичният анализ е формално-логическото тълкуване, описанието, систематизирането и подреждането на „правния материал“ (Неновски, 2002, с. 245-248).

Нека сега преминем към втория основен правен феномен, който посочихме.

Съдебното решение. Ж. Карбоние дава следната дефиниция: „това е волеизявлението, посредством което едно лице – съдията, натоварен с тази си функция от държавата, раздава правосъдие за конкретен казус“ (Карбоние, 1999, с. 32). Тук, казва Ж. Карбоние, „...не

се касае за правна норма, която може да бъде приложена към неопределен брой казуси, а за решение, валидно за един-единствен казус; взето за конкретни субекти...“ (Карбоние, 1999, с. 32).

Функцията на правораздавателните актове, казва проф. Г. Бойчев, е „...да приложат общото правило за поведение, т.е. нормите на закона към конкретния случай“ (Бойчев, 2009, с. 416).

Юрисдикционната дейност, пояснява Карбоние, „...се описва като силогизъм. Общото е правната норма; частното се осигурява от фактите, които съдията е установил в конкретния казус; заключението е решението на съдията, логически неизбежно“ (Карбоние, 1999, с. 33). Това положение е различно в Чистото учение за правото, където понятието за правна норма има първостепенно значение и където е формулирано понятие за **индивидуална правна норма**.

Според Ж. Карбоние, юрисдикционният акт може да бъде определен като „... акт, който цели прилагането на правната норма в даден конкретен случай. То е само това: прилагане на вече съществуващата правна норма – било законова норма, която съдията трябва само да прочете, било обичайната норма, която той трябва само да установи. Най-много да се наложи известно тълкуване на нормата, ако тя е неясна. Тълкуването обаче спомага само за преоткриването на правилото в неговото латентно съдържание“ (Карбоние, 1999, с. 33). Тук Ж. Карбоние дава следното пояснение: „по силата на това схващане съдията се явява като роб, прикован от логиката към правната норма и особено към закона. Такава е била концепцията на революционния законодател: споменът за съдилищата на Стария режим (и техните политически

уклони) му е вдъхнал непреодолимо недоверие към една съдебна власт, в чиито прерогативи би влизало допълване на закона“ (Карбоние, 1999, с. 33). Разбира се става въпрос за Франция, но положението е възприето и от други законодатели, включително и българския.

Нека сега проследим нишката, която минава от отделните текстове към извеждането на правната норма.

Проф. Д. Радев казва, че правната норма е „...най-малката частица от системата на позитивното право“ (Радев, 2008а, с. 196). Погобно твърдение не може да бъде споделено. Правната норма е „основата, базата, върху която се изграждат останалите елементи от системата на обективното право“ (Радев, 2008а, с. 196). Логическата структура на правната норма, казва проф. Д. Радев, показва взаимовръзката между съставните части на правната норма“ (Радев, 2008а, с. 196). Логическата структура характеризира правната норма „...като една логическа абстракция, като един логически извод, който се прави на базата на конкретния юридически текст на закона“ (Радев, 2008а, с. 196). Тук много точно проф. Д. Радев прави забележката, че „...трябва да се прави разлика между правната норма и юридически текст (член, алинея, параграф)“, защото „не винаги конкретният юридически текст се покрива с правната норма“ (Радев, 2008а, с. 196), но отново се отдава първостепенно значение на понятието за закон и от упражняването на догматиката. В този контекст проф. М. Михайлова казва следното: „правната норма, а не текстът има добре изградена вътрешна структура с три части: хипотеза, диспозиция и санкция“ (Михайлова, 2002, с. 71).

Действието на правото, казва Ж. Бержел, „...се осъществява с добре дефинирани понятия и с помощта на ясен и точен език“ (Бержел, 1993, с. 204). Правните понятия ще разгледаме погребно в следващата глава. Една специфична ситуация или правило „винаги се обвързват с по-обща ситуация или правило, от които те заемат чертите и последиците, казва Бержел (Бержел, 1993, с. 204). За нуждите на това постоянно отиване и връщане между конкретните реалности – Sein и правния порядък – Sollen – юристите използват няколко съществени поливалентни инструмента, позволяващи групирането на правилата и понятията около определен брой общи елементи (Бержел 1993, с. 204). Тук в контекста на проблема за понятията за правна норма ни интересуват юридическите институти, които споменахме по-горе, започвайки анализа. Само информативно ще кажем, че другите два поливалентни елемента, които са в помощ на юристите, са правните понятия и категориите. И третият инструмент е езикът.

Юридическите институти. Ж. Карбоние казва, че Jhering „...бе представил многоплатново институцията, схваната като комплекс от правни правила“ (Карбоние, 1999, с. 39).

Проф. Р. Ташев казва, че съществуват два подхода при определяне на правния институт (Ташев, 2007, с. 175). Първият подход е социологически, институтът бива дефиниран като социално явление, а правният институт – като негова проявна форма в сферата на правото (Ташев, 2007, с. 175). Вторият подход е юридически, правните институти се „...образуват от разпределението на правната материя по предмет, класически

приложено за пръв път в „Институциите“ от Гаи“ (Ташев 2007, с. 176).

Юридическите институти са „ансамбли от правни норми, организирани около една централна идея, формиращи едно системно погредено и трайно цяло“ (Бержел, 1993, с. 205).

Общата теория на института е създадена от Маурисе Наугиоу. В българската правна доктрина проф. Г. Бойчев прави критика на теорията на групите институции и на така наречената институционална теория на правото (вж. по-робно Бойчев, Г. Правният институционализъм... . с. 103 и сл.). Именно Маурисе Наугиоу противопоставя института на договора, защото „...институтът е предназначен, за да трае, докато договоят не е предназначен да трае“ (Бержел, 1993, с. 209). От това твърдение следва една важна характеристика на юридическите институти.

Юридическите институти се характеризират „...едновременно чрез тяхната трайност и тяхната системност“ (Бержел, 1993, с. 210).

Систематизмът на юридическите институти е свързан с „...трайната организация, която те притежават по силата на обективното право“ (Бержел, 1993, с. 211). Доц. Бойка Чернева в този контекст казва, че „правните норми предписват определено поведение в рамките на институтите на правото. Например институтът на собствеността се отличава с устойчивост във времето, но нормите, които установят предписанията относно собствеността, се променят“ (Чернева, 2020, с. 272). От това следва, че според погръжниците на институционалните теории, правните норми имат вторичен характер. Не споделяме това твърдение. **Правните**

норми имат първостепенна роля. Как без правните норми биха се образували институтите? Всъщност това е особеност на това понятие за правна норма. Като най-малък градивен елемент. Отпадането на тези малки елементи става постепенно, така институтът, а и понятието – собственост, се запазват – но всъщност се променя неговото съдържание и облик постепенно с потока на времето. Така доц. Чернева пояснява, че „институтът се запазва, но възникват частната собственост, гържавната и общинската собственост, интелектуалната собственост“ (Чернева, 2020, с. 272). Нормите, пояснява доц. Чернева, „...направляват поведението в съответствие с идеите представени за това какво трябва да бъде то“ (Чернева, 2020, с. 272). Тези положения в тяхната цялост не може да бъдат споделени.

Според доц. Чернева „основен белег на правните институти е тяхната същност на независими социални феномени“ (Чернева, 2020, с. 275). *Институтите на правото*, казва доц. Чернева, „...съществуват на абстрактно ниво по-скоро във времето, отколкото в пространството“ (Чернева, 2020, с. 275). Това твърдение е особено интересно, защото то дава ясна представа за отношението на четвъртото измерение – времето и неговата относителност спрямо пространството, подобно твърдение има много фина идеалистична нишка, споделяме подобно твърдение единствено като характеристика на правния институт. *Правната реалност*, пояснява това положение доц. Чернева, „...конституира институционалните условия затова“ (Чернева, 2020, с. 275). И още нещо, което според нас е подходящо да изчерпим този аспект на понятието за правна норма

според традиционната правна наука, а именно, твърди доц. Б. Чернева, „само когато са изпълнени условията, предвидени в институционалните правила на всяка институция, възникват индивидуалните случаи на институтите“ (Чернева, 2020, с. 275).

Правните норми изразяват „конкретния тип“ или абстрактната формула“ на това, което трябва да бъде в юридическите отношения“ (Бержел, 1993, с. 145).

Извод. За традиционната правна наука освен правна норма има редица други понятия – аргументирани и не съвсем, от които изглежда не може да се откаже. Може би защото чрез тях утвърждава колективизма и усилюва догматиката. Чрез потискане на правната норма, за да поддържа илюзията на правната сигурност.

Понятие за правна норма според Чистото учение за правото. Сега ще разгледаме понятието за правна норма според Чистото учение за правото, като започнем от онези моменти, които са еднакви по съдържание с предходното понятие за правна норма, за да може преходът да бъде плавен и ясно да се открият различията.

Формалната категория на дълга / Sollen / Ought или на нормата означава само родовото понятие, не и видовата отлика на правото (Келзен, 1937, с. 29). Правната теория на XIX век, казва Келзен, „...беше в общи черти, единодушна в това, че правната норма е една принудителна норма, в смисъл че тя е норма, повеляваща принуда, чрез което се отличава от другите норми“ (Келзен, 1937, с. 29). *Чистото учение за правото* продължава тази традиция на позитивистичната теория на правото. По този въпрос неговото понятие за правна норма е

напълно еднакво с понятието за правна норма на традиционната правна теория. „Тя приема, че свързаната с обуславящото условие в правната норма последица е държавният принудителен акт, който е наказанието и гражданско-правно или административно-принудително изпълнение, с което само обуславящият състав се определя като неправда, а обусловеният като санкция (последица на неправдата)“ (Келзен, 1937, с. 29).

Следващото положение напълно измества правната догма в другата парадигма, в нова светлина.

Келзен казва, че „не някакво вътрешно качество и не някакво отношение към една чужда на правото морална норма, сиреч една трансцендентна на правото ценност, прави човешкото поведение да се смята, като неправомерно, като престъпление в широк смисъл на думата“ (Келзен, 1937, с. 29). А какво тогава? Това твърдение хвърля сянката на съмнението върху правната догма. „Но, изключително и само: защото то е поставено в правната норма като условие за една особена правна последица, защото положителният правов рег реагира срещу това поведение с един принудителен акт“ (Келзен, 1937, с. 29). Въпреки че продължава традицията на позитивистичната правна теория *догмата ѝ* е пропукана, отнета е съществена нейна стойност и характеристика, унищожена е нейната ценност, това, от което е произтичала нейната валидност и авторитет (по този въпрос вж. подробно Вълчев, 2013). За сметка на едно регресивно съждение – аналитично. Ето по-конкретно как става това.

Келзен казва, че „ако се постави изискването, с оглед към целта на правния порядък, хората така да постъпват, че да избягват акта на принуда, който ги

заплашва, тогава правният ред може да се разложи на един сбор от норми, в които целеното от правото поведение се явява като заповядано...“ (Келзен, 1937, с. 32). Тук важен е следният момент, а именно, че „...същественото за правния характер на нормата – отношение към санкцията остава неизразено“ (Келзен, 1937, с. 32).

Правната норма в нейния първичен облик. Според Келзен, нормата „...която постановява исканото от правния ред, избягващо санкцията поведение, представява една правна норма само при предпоставката, че с нея, в една с оглед на удобството съкратена форма, трябва да се изкаже това, което само правното съждение напълно точно изразява: че при условие на противно поведение ще последва един акт на принуда като следствие“ (Келзен, 1937, с. 32).

Относно вторичната норма. Нормата, която изисква едно поведение, с което се избягва санкцията, може, поради това, да важи само като вторична норма, твърди Келзен (1937). Положение, което споделяме.

Чистото учение за правото като „...освобожава гълга на положителното право от неговия метафизично-абсолютен ценностен характер (и го оставя само като израз за връзката между условие и последица в правната норма), си разчиства само пътя към онова глезище, от което се открива вникването в идеологичния характер на правото“ (Келзен, 1937, с. 32). Чистото учение за правото не „...скрива за себе си, че назованото с „право“ особено нормативно значение на известни факти е резултат на едно възможно, само при една определена предпоставка (...), тълкувание, не обаче и едно необходимо тълкувание; че

съществуването на правото не може да бъде доказано, както това на природните явления и на управляващите ги природни закони; че с необорими аргументи не може да се обори едно поведение, като например това на теоретическия анархизъм, който отрича да вижда там, където правниците говорят за право, друго освен гола сила“ (Келзен, 1937, с. 32). Чистото учение за правото „...не мисли, че от това трябва да извади заключението, че трябва да се откаже въобще от категорията на гълга и с това, от една **нормативна теория на правото** (подч. мое Р.О.), сиреч, от съобразно с познанието проникване и систематическо обработване на ония духовни съдържания, които, носени от природни актове, придават на последните тепърва значението на правови“ (Келзен, 1937, с. 32). Този по-гълъз цитат ни беше нужен, защото ясно извежда **категорията на гълга**, под която се подвежда всяка правна норма от порядъка, но в него има един ключов момент. Именно в края на цитата – „...придават на последните, т.е. на природните актове тепърва значението на правови“. Тук положението е следното: **правната норма е тази, която придава ЗНАЧЕНИЕТО ПРАВОВ/И на юридическите актове.** Как става това и какви са последиците?

Конституцията. Келзен, казва, че „разборът на положителното правно съзнание, който разкрива функцията на основната норма, изкарва наяве и една особена своеобразност на правото: правото урежда своето собствено създаване; и то по начин, че една правна норма урежда производството, по което се създава една друга правна норма и – в различна степен, – и съдържанието на нормата, която предстои да се създаде“ (Келзен,

1937, с. 60). Как се постига това и каква е разликата с предходната представа за правна норма, която разгледахме в предишния параграф?

Отношението на една норма, която определя начина за създаване на една друга, към нормата, създадена по така определения начин, може да бъде образно изразено в поставяне на едни норми над други, казва Келзен (Келзен, 1937, с. 60). Така конституираме отношението на субординация между нормите, което все пак съществува и при предходната представа, с тази разлика, че тук то е по-силно и единствено между тях. Всъщност за по-голяма прецизност нека кажем следното. При разгледаните по-горе въпроси относно понятието за правна норма на традиционната правна наука акцентът е в йерархията на юридическите актове, по-точно там важна е системата на юридическите актове, която се „...образува от видовете юридически актове“ (Page, 2008b, с. 230) – 1. *Нормативни юридически актове*; 2. *Тълкувателни юридически актове*; 3. *Индивидуални юридически актове*; 4. *Актове на свободната воля на правните субекти*. *Нормата*, която определя начина на създаването, е по-висшата правна норма, докато създадената по този начин правна норма е от по-ниска степен. Тук Келзен прави следното важно уточнение, че правният поряък, „...следователно, не представлява една система от съпоставени, сякаш стоящи една до друга, правни норми, но един степенуван поряък на различни слоеве правни норми“ (Келзен 1937, с. 60). **Извод:** Подобна представа разрушава представата на позитивистите за ансамбли от правни норми, следователно подобна представа разрушава представата за правния институт, изключително в

неговия социологически аспект, но юридическият аспект също не е непроменен, защото правната материя е поставена изцяло в динамично положение. Договорът е вече норма, индивидуална правна норма. Съдебното решение е индивидуална правна норма.

Най-висшата степен на нормативния ред като позитивен е Конституцията. Съществената ѝ функция се състои в това „...да уреди органите и процедурата на създаване на общото право, на законодателството“ (Келзен, 1937, с. 60). Това, казва Келзен, е конституцията в нейния *материален смисъл*.

Законодателството. Общите норми, създадени по пътя на законодателството, стоят непосредствено след нормите на Конституцията. Тяната функция се свежда до това да определят не само органите и производството, но преди всичко, и съдържанието на индивидуалните норми на административните органи и съдилищата (Келзен, 1937, с. 61). Келзен казва, че „центърът на тежестта при конституцията лежи в уреждане на производството, по което се създават законите, чието съдържание, обаче, или не се въобще определя, или в твърде незначителен размер“ (Келзен, 1937, с. 61). Неслучайно започнахме от най-високата степен – нормите на конституцията. От последното твърдение на Келзен става ясно следното. Vladimir Kubeš казва, че „правната норма е норма (т.е. установяване на задължение към нещо и в същото време нормативна ценностна преценка), която може да бъде класифицирана в йерархичната структура на нормите“ (Kubeš, 1987, S. 4), но правна норма е „...друг термин от закона“ (Kubeš, 1987, S. 4). В доктрината се говори винаги за закона като имащ първостепенно

значение, но Чистото учение за правото чрез установената нормативна йерархия отдава дължимото и на конституцията. То извежда понятието за закон от нормите на конституцията. Понятието закон според Чистото учение за правото е нормативно понятие, което се съдържа в норма от най-високата степен на позитивния порядък. Понятието закон според Чистото учение за правото има своята нормативна предпоставка и обусловеност.

Съдебни решения. *Общата норма*, която свързва един абстрактно определен състав с една *абстрактно определена последица*, за да може да получи своя смисъл, трябва да бъде *индивидуализирана*, казва Келзен (Келзен, 1937, с. 63). Как става това? Според него тази „... функция няма само – като терминологията „правораздаване“ (Recht – Sprechung, Rechts – Findung)“ указва и както теорията понякога приема – декларативен (обявителен) характер, като че ли готово даденото вече в закона т.е. в генералната норма право остава само да бъде прогласено, или присъдено в съдебния акт“ (Келзен, 1937, с. 63). Така се случваше в предходната представа. Тук е моментът, за който споменахме в началото, мястото, едното, където се пропуква правната сигурност. Защо и как става това? Ако ние приемем, че съдията не прогласява общата норма в своя правораздавателен акт, а напротив, създава индивидуална норма, т.е. „функцията на така нареченото правораздаване е напротив госуц конститутивна, учредителна; тя е правосъздаване в същинския смисъл на думата. ...то представлява индивидуализирането или конкретизирането на генералната или абстрактна правна норма, като чрез него се продължава

процесът на правосъздаването, като се преминава от общото към индивидуалното“ (Келзен, 1937, с. 63-64). С това **процесът вече е динамичен**. Келзен казва, че „само поради предразсъдъка, че цялото право е включено в генералната норма, само поради погрешното отъждествяване на правото със закона, не е могла до сега да се разбере тази истина“ (Келзен, 1937, с. 64). Подобно е разсъздението и на проф. Д. Радев „дълго време индивидуалните правни норми бяха подценявани – повече се говореше за индивидуални приложни актове. Особено подценявани бяха индивидуалните правни норми, създавани от съда в процеса на правораздаването“ (Радев, 2008а, с. 128). Споделяме това твърдение. Но трябва да допълним, че това се отнася и до индивидуалната правна норма, дадена с една правна сделка/договор. Проф. Д. Вълчев по този въпрос казва следното: „тезата, че индивидуалните юридически предписания също следва да бъдат наречени правни норми (индивидуални правни норми), е концептуално важна“ (Вълчев, 2016, с. 170). Защо? Проф. Д. Вълчев дава следната аргументация на своята теза: „тя дава възможност правният ред да бъде видян в неговото богатство, а индивидуалният правен статус на всеки правен субект да бъде разглеждан като съвкупността от всички общи и индивидуални правни норми, които към определен момент действат по отношение на този субект“ (Вълчев, 2016, с. 170).

А индивидуалните правни норми, конкретизирани чрез административния акт или правната сделка? Всъщност динамиката започва на едно по-високо ниво. Най-напред в изпълнителната власт – чрез нормата на административния акт.

В **гражданското право** индивидуализирането и конкретизирането, с други думи отстраняването на абстрактното и общото обстоятелство на общата норма става не непосредствено чрез един акт на „...служебни държавни органи, както е при съдебното решение“ (Келзен, 1937, с. 65). При нормите на гражданското право, които съдилищата трябва да прилагат „...между закона и решението се вмъква правната сделка, която по отношение на обуславящия състав извършва една индивидуализираща функция“ (Келзен, 1937, с. 65). Келзен пояснява по следния начин това положение: „властени чрез закона, страните постановяват за своето взаимно поведение конкретни норми, норми, които постановяват едно взаимно поведение и тепърва тяхното нарушение създава състава, който трябва да бъде установен в съдебно решение, който състав в съдебното решение се свързва с последицата от неправдата – принудителното изпълнение“ (Келзен, 1937, с. 64).

По този начин, с разбирането на степенувания строеж на правния порядък става явно следното: „...че противопоставянето на създаване на правото или на правното творчество, от една страна, и осъществяването или приложението на правото, от друга страна, няма онзи абсолютен характер, който традиционното правно учение свързва с това така значително за нея противопоставяне“ (Келзен, 1937, с. 66). Положение, което споделяме.

Традиционната правна наука, казва Келзен, „...мисли обаче, че от тълкуването трябва да се очаква не само установяване на рамката за акта, подлежащ на постановяване, но и още изпълнението на една по-далечна задача; и тя е склонна

да вижда в това дори неговата главна задача. Тълкуването трябва да създаде една метода, която да направи възможно установената рамка да бъде правилно изпълнена“ (Келзен, 1937, с. 73). Обичайната теория на тълкуването, пояснява това положение Х. Келзен, „...иска да ни накара да вярваме, че законът, приложен към конкретния случай, може да даде само едно правилно разрешение и че положително-правната „правилност“ на това разрешение е обоснована в самия закон“ (Келзен, 1937, с. 73-74). Обичайната теория на тълкуването представя процеса на тълкуване като „...интелектуален акт на изясняване или разбиране, като че ли тълкувателят трябва да постави в движение само своя разум, не обаче своята воля и като че ли чрез една чиста дейност на разума би могло измежду наличните възможности да се направи един избор, отговарящ на положителното право – избор правилен в смисъла на положителното право“ (Келзен, 1937, с. 74). Ние не споделяме тази позиция на обичайната теория на тълкуването, утвърждаваща догматиката и усилваща колективизма. Според нас, повлияни от Чистото учение за правото на Ханс Келзен (1937), интелектуалният момент е само подготвителен момент. Подготвителен спрямо един волеви момент, чрез който ще бъде създадена по-году стоящата **индивидуална правна норма** – наричана от традиционната правна наука – административен акт, договор, съдебно решение. Посредством този волеви момент се утвърждава индивидуализмът, като се упражни едно право, като се поеме отговорност.

Цитирани източници (References):

1. Бержел, Ж. Луи (1993). *Обща теория на правото*. Превод от френски: Росен Ташев, Тенчо Колев. С.: КА „Л-КА“ ООД; Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“, Юридически факултет.
(Berzhel, Zh. Lui (1993). *Obshta teoria na pravoto*. Prevod ot frenski: Rosen Tashev, Tencho Kolev. S.: KA „L-KA“ OOD; Blagoevgrad: Yugozapaden universitet „Neofit Rilski“, Yuridicheski fakultet)
2. Бойчев, Г. (2003). *Юридическа санкция*. Трето допълнено издание. С.: ЮРИСПРЕС; УИ „Св. Климент Охридски“.
(Boychev, G. (2003). *Yuridicheska sanktsia*. Treto dopalнено izdanie. S.: YuRISPRES; UI „Sv. Kliment Ohridski“)
3. Бойчев, Г. (2009). *Правният институционализъм*. Методология на юриспруденцията. Университетска библиотека №486. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.
(Boychev, G. (2009). *Pravniyat institutsionalizam*. Metodologia na yurisprudentsiyata. Universitetska biblioteka №486. S.: UI „Sv. Kliment Ohridski“)
4. Бузов, В. (2006). *Светът на нормите*. Враца.
(Buzov, V. (2006). *Svetat na normite*. Vratsa)
5. Вълчев, Д. (2013). *Валидност и легитимност в правото*. С.: Сиела.
(Valchev, D. (2013). *Validnost i legitimnost v pravoto*. S.: Siela)
6. Вълчев, Д. (2016). *Лекции по обща теория на правото*. Част 1. С.: Сиела.
(Valchev, D. (2016). *Lektsii po obshta teoria na pravoto*. Chast 1. S.: Siela)
7. Карбоние, Ж. (1999). *Въведение в гражданското право*. С.: Лик.
(Karbonie, Zh. (1999). *Vavedenie v grazhdanskoto pravo*. S.: Lik)
8. Келзен, Х. (1937). *Чистото учение за правото*. Увод в проблематиката на правната наука. С. Превел от немски: Иван Н. Бочев, под редакцията на проф. д-р Йосиф Фаденхехт.
(Kelzen, H. (1937). *Chistoto uchenie za pravoto*. Uvod v problematikata na pravната nauka. S. Prevel ot nemski: Ivan N. Bochev, pod redaktsiyata na prof. d-r Yosif Fadenheht)
9. Колев, Т. (2015). *Теория на правото*. С.: Сиела.
(Kolev, T. (2015). *Teoria na pravoto*. S.: Siela)
10. Милкова, Д. (2002). *Юридическа техника*. С.: Сиби.
(Milkova, D. (2002). *Yuridicheska tehnika*. S.: Sibi)
11. Милкова, Д. (2003). *Обща теория на правото*. С.: ЮРИСПРЕС, УИ „Св. Климент Охридски“.
(Milkova, D. (2003). *Obshta teoria na pravoto*. S.: YURISPRES, UI „Sv. Kliment Ohridski“)
12. Михайлова, М. (2002). *Теория на правото*. С.: Феняя.
(Mihaylova, M. (2002). *Teoria na pravoto*. S.: Feneya)
13. Неновски, Н. (2002). За догмата на правото. *Юридически свят*, №2, с. 245-248.
(Nenovski, N. (2002). *Za dogmata na pravoto*. *Yuridicheski svyat*, №2, s. 245-248)

14. Радев, Д. (2008а). Нормативната структура на правото. С.: ЛИК.
(Radev, D. (2008a). Normativnata struktura na pravoto. S.: LIK)
15. Радев, Д. (2008b). Обща теория на правото. С.: ЛИК.
(Radev, D. (2008b). Obshta teoria na pravoto. S.: LIK)
16. Ташев, Р. (2007). Теория за правната система, Второ издание. С.: Сиби.
(Tashev, R. (2007). Teoria za pravnata sistema, Vtoro izdanie. S.: Sibi)
17. Ташев, Р. (2010). Обща теория на правото. Основни правни понятия. 4-то издание. С.: Сиби.
(Tashev, R. (2010). Obshta teoria na pravoto. Osnovni pravni ponyatia. 4-to izdanie. S.: Sibi)
18. Чернева, Б. (2020). Юриспруденция и легиспруденция. Институционалният контекст на правото. С.: Сиела.
(Cherneva, B. (2020). Yurisprudentsia i legisprudentsia. Institutsionalniyat kontekst na pravoto. S.: Siela)
19. Kubeš, V. (1987). Theorie der Gesetzgebung. Materiale und formale Bestimmungsgründe der Gesetzgebung in Geschichte und Gegenwart. /Forschungen aus Staat und Recht 76/. Wien. New York: Springer-Verlag.

Varhu problema za dvete ponyatia za pravna norma

Radoslav Ovedenski

On the Problem of the Two Concepts of a Legal Norm

Radoslav Ovedenski

Abstract: This article examines the problem of the two concepts of a legal norm. At first glance, such a problem does not seem very significant. A clash of doctrines. But in our opinion, such a problem has leading theoretical and practical importance. The same should be a guide and a corrective for legal theorists and those engaged in one or another dogmatic legal discipline. The problem has a significant primacy on the concept of law and its understanding and application. But for the full-fledged work with its concepts.

Key words: law, legal institutes, legal norms, A Pure Theory of law.

JEL: K0.